

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**THE INTERPRETATION OF SIMILES IN TRANSLATION STUDIES AND METHODS OF TRANSLATION*****Dilfuza Yangiboyevna Kalandarova****Independent Researcher**Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni*dilfuza.90qalandarova@gmail.com*Science ID: MXR-0726-0030**Urgench, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: simile, literary translation, artificial intelligence, stylistic function, national-cultural semantics, metaphor, epithet, “O‘tkan kunlar”, figurative device, linguoculturology.

Received: 10.09.26**Accepted:** 11.09.26**Published:** 12.09.26

Abstract: This article examines how similes in literary text are interpreted by artificial intelligence versus human translators, using Abdulla Qodiriy’s novel “O‘tkan kunlar” (“Bygone Days”) as material. The article addresses the linguistic nature of the simile, its structural components (subject, object of comparison, basis, and marker), and its stylistic functions.

O‘XSHATISHLARNING TARJIMASHUNOSLIKDAGI TALQINI VA TARJIMA USULLARI***Dilfuza Yangiboyevna Qalandarova****Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi*dilfuza.90qalandarova@gmail.com*Ilmiy identifikatsiya raqami: MXR-0726-0030**Urganch, O‘zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit so‘zlar: o‘xshatish, badiiy tarjima, sun’iy intellekt, uslubiy funktsiya, milliy-madaniy sema, metafora, epiteta, “O‘tkan kunlar”, obrazli vosita, lingvomadaniyat.

Annotatsiya: ushbu maqola badiiy matndagi o‘xshatishlarning sun’iy intellekt va inson tarjimonlari tomonidan qanday talqin etilishi masalasiga bag‘ishlangan (Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani misolida). Maqolada o‘xshatishning lingvistik tabiati, tarkibiy qismlari (qiyoslanuvchi, qiyoslanmish, qiyoslash asosi va vositasi) hamda uslubiy funksiyalari yoritilgan.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СРАВНЕНИЙ В ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА

Дилфуза Янгибоевна Каландарова

Независимый исследователь Ургенчского государственного университета имени

Абу Райхана Беруни

dilfuza.90qalandarova@gmail.com

Научный идентификационный номер: MXR-0726-0030

Ургенч, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: сравнение, художественный перевод, искусственный интеллект, стилистическая функция, национально-культурная семантика, метафора, эпитет, Минувшие дни, образное средство, лингвокультурология.	Аннотация: данная статья посвящена вопросу интерпретации сравнений в художественном тексте искусственным интеллектом и человеком-переводчиком (на примере романа Абдуллы Кадыри “Минувшие дни”). В статье освещена лингвистическая природа сравнения, его структурные компоненты (субъект, объект, основание и средство сравнения), а также стилистические функции.
--	--

Mustaqillik yillarida o‘zbek tilshunosligi va tarjimashunosligida badiiy matn uslubiya-tiga, xususan, obrazli ifoda vositalariga bo‘lgan qiziqish yanada kuchaydi. So‘nggi o‘n yillikda sun‘iy intellekt asosidagi tarjima tizimlarining (Google Translate, DeepL, ChatGPT, Yandex Perevodchik kabi) keng tarqalishi badiiy tarjima nazariyasi oldiga yangi masalalarni qo‘ydi: mashina badiiy matndagi obrazli vositalarni, jumladan, o‘xshatishlarni qay darajada anglay va qayta yarata oladi? Ushbu tezisda mazkur masala Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani va uning ingliz tiliga qilingan tarjimalari (Karol Ermakova, 2018; Mark Riz, 2019) misolida ko‘rib chiqiladi.

O‘xshatish (qiyoslash) — bir predmet, hodisa yoki shaxsning xususiyatini boshqa bir predmet, hodisa yoki shaxsga qiyoslash orqali ochib beruvchi badiiy tasvir vositasidir. Tilshunoslikda o‘xshatishning tuzilishi an‘anaviy ravishda to‘rt komponentga ajratiladi: qiyoslanuvchi (subyekt), qiyoslanmish (obyekt yoki etalon), qiyoslash asosi (umumiy belgi) va qiyoslash vositasi (-dek, -day, kabi, singari, misoli, o‘xshab kabi grammatik-leksik ko‘rsatkichlar). N.Mahmudov o‘zining bir qator ishlarida o‘xshatishni obrazli tafakkur mahsuli sifatida talqin qilib, uning xalq dunyoqarashi, milliy mentalitet bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatgan.

O‘zbek tilshunosligida o‘xshatishlar bir necha yo‘nalishda o‘rganilgan: leksik-semantik (tana a‘zolari, hayvonot olami, o‘simliklar dunyosi komponentli o‘xshatishlar), lingvomadaniy (o‘xshatish etalonlarining milliy o‘ziga xosligi) va uslubiy-funksional yo‘nalishlar. Uslubiy nuqtai nazardan o‘xshatishlar quyidagi vazifalarni bajaradi: obrazlilik va tasviriylikni ta‘minlash, ekspressiv-emotsional bo‘yoqdorlikni kuchaytirish, matnning individual-muallif uslubini shakllantirish hamda o‘quvchida aniq vizual va hissiy taassurot uyg‘otish. Bundan tashqari,

o'xshatishlar turg'un (frazologik xarakterdagi, masalan, oydek yuz, boldek shirin) va individual-muallif (bir asarga xos, faqat shu kontekstdagina yuzaga keladigan) turlariga ajratiladi. Individual-muallif o'xshatishlari, xususan, yozuvchining badiiy mahoratini, uning tilga bo'lgan ijodiy munosabatini yorqin namoyon etadi.

Tarjimashunoslik nuqtai nazaridan o'xshatish murakkab birlik hisoblanadi, chunki uning tarjimasida nafaqat leksik ma'no, balki qiyoslash asosidagi assotsiativ-madaniy bog'lanish ham saqlanishi lozim. Q.Musaev va G'.Salomov kabi tarjimashunoslar ta'kidlaganidek, obrazli vositalarni tarjima qilishda so'zma-so'z tarjima ko'pincha adekvatlikni buzadi, chunki har bir xalqning o'xshatish etalonlari milliy tajriba va dunyoqarash asosida shakllanadi.

O'xshatishlarning uslubiy tasnifi masalasida tilshunoslar odatda ikki asosiy mezonga tayanadi: tuzilishi bo'yicha (sodda, yoyiq, murakkab o'xshatishlar) va qo'llanish doirasi bo'yicha (umumxalq tiliga xos va individual-muallif o'xshatishlari). Sodda o'xshatishlarda qiyoslash bir so'z yoki so'z birikmasi orqali ifodalansa (masalan, oydek yuz), yoyiq o'xshatishlarda qiyoslash bir necha komponentli tasvir orqali kengaytiriladi. Bu tasnif badiiy matn tahlilida, ayniqsa yozuvchining individual uslubini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki muallifning qaysi turdagi o'xshatishlarga ko'proq murojaat qilishi uning badiiy tafakkur xususiyatlarini namoyon etadi.

Badiiy asarda obraz yaratish jarayonida o'xshatish personajning tashqi qiyofasini, ichki dunyosini, kayfiyatini va xarakterini ochib berishning eng samarali vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani bu borada boy badiiy material beradi. Muallif bosh qahramonlar — Otabek va Kumushbibini tasvirida o'xshatishlardan izchil foydalanadi: Kumushning ko'zlari, qoshlari va yuzi tasvirlanganda muallif ularni tabiat hodisalari va osmon jismlariga (oy, quyosh) qiyoslaydi, bu esa qahramon go'zalligini xalq og'zaki ijodiga xos an'anaviy obrazlar orqali yanada ta'sirchan qilib ko'rsatadi. Shu bilan birga, personajning ruhiy holatini ifodalash uchun ham o'xshatishdan foydalaniladi — masalan, Kumushning xomush, ich-ichidan qayg'uga to'lgan holati kechqurun yopiluvchi gulga qiyoslanadi, bu esa oddiy tashqi tasvirdan farqli o'laroq, ichki psixologik holatni obrazli ifodalash namunasidir.

Bunday o'xshatishlar orqali yozuvchi nafaqat vizual obraz yaratadi, balki o'quvchida qahramonga nisbatan muayyan emotsional munosabat — hamdardlik, hayratlanish, iliqlik kabi tuyg'ularni ham uyg'otadi. Shuningdek, o'xshatish etalonlarining tanlanishi (oy, gul, kamon, marjon kabi) o'sha davr Turkiston jamiyatining moddiy va ma'naviy madaniyatini, xalq og'zaki ijodi bilan bog'liqligini aks ettiradi, bu esa o'xshatishlarni nafaqat uslubiy, balki lingvomadaniy hodisa sifatida ham qarashni taqozo etadi. Aynan shu xususiyat — milliy-madaniy semaning yuqori darajada mujassamlashganligi — o'xshatishlarni chet tilga, xususan, ingliz tiliga tarjima

qilishda eng katta qiyinchiliklardan birini keltirib chiqaradi, chunki qabul qiluvchi til madaniyatida bunday etalonlar mavjud bo'lmashligi yoki boshqacha assotsiatsiyalarni uyg'otishi mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, "O'tkan kunlar" romanida o'xshatish nafaqat bosh qahramonlar, balki ikkinchi darajali obrazlar tasvirida ham faol qo'llaniladi va ular ko'pincha kontrast vositasi sifatida xizmat qiladi: ijobiy qahramonlar tasvirida yorug', tabiat go'zalliklariga asoslangan etalonlar ustunlik qilsa, salbiy yoki ikkiyuzlamachi obrazlar tasvirida bunday yorqin, ijobiy o'xshatishlardan deyarli foydalanilmaydi yoki ular istehzoli ohangda qo'llaniladi. Bu esa o'xshatishning nafaqat tasviriy, balki bahoviy-ekspressiv vazifasini ham yaqqol namoyon etadi, ya'ni muallif o'xshatish orqali obrazga nisbatan o'z pozitsiyasini bilvosita ifodalaydi.

Bundan tashqari, o'xshatishlarning matn ichidagi joylashuvi ham tasodifiy emas: ular, odatda, syujet rivojidadagi muhim epizodlarda — qahramonning birinchi marta tasvirlanishi, uning holatidagi keskin o'zgarish yoki hissiy kechinma kuchaygan lahzalarda zichlashadi. Bu holat o'xshatishning matn kompozitsiyasida ham muayyan vazifa bajarishini, ya'ni u nafaqat lokal, alohida jumla darajasidagi bezak emas, balki asarning umumiy badiiy tizimiga singdirilgan tarkibiy unsur ekanligini ko'rsatadi.

Alohida ta'kidlash joizki, Otabek obrazi tasvirida ham o'xshatishlar muhim o'rin tutadi, biroq ularning tabiati Kumush tasviridagi o'xshatishlardan farq qiladi: agar Kumush tasvirida asosan tashqi go'zallikka urg'u beruvchi, nafis va yorug' etalonlar (oy, gul, marjon) ustunlik qilsa, Otabek tasvirida ko'proq salobat, matonat va ichki kuchni ifodalovchi etalonlarga murojaat qilinadi. Bu farq muallifning ayol va erkak obrazlarini yaratishda xalq an'analariga xos estetik me'yorlarga tayanganligini, shu bilan birga har bir qahramon uchun individual obrazli-uslubiy tizim yaratganligini ko'rsatadi. Demak, o'xshatishlar tizimi orqali yozuvchi nafaqat alohida qahramonlarni, balki ular o'rtasidagi badiiy-estetik kontrastni ham yaratadi, bu esa "O'tkan kunlar" romanini o'xshatishlar tadqiqi uchun ayniqsa qimmatli material qiladi.

O'xshatishni to'g'ri tahlil qilish uchun uni metafora, epitet va o'xshatish asosida yuzaga keluvchi metaforik ko'chirmalardan farqlash zarur. Metafora bilan o'xshatishning asosiy farqi shundaki, metaforada qiyoslash yashirin, ya'ni ikki predmet o'rtasidagi o'xshashlik ochiq ko'rsatilmagan, ular tenglashtirilgan holda beriladi (masalan, "oy yuzli" — metaforik birikma), o'xshatishda esa qiyoslash ochiq, maxsus grammatik vosita (-dek, -day, kabi) yordamida ifodalanadi ("yuzi oydek" — o'xshatish). Epitet esa predmetning bir belgisini ta'kidlab ko'rsatuvchi aniqlovchi bo'lib, u ko'pincha o'xshatish tarkibida yordamchi unsur sifatida ishtirok etadi ("to'lgan oydek" birikmasidagi "to'lgan" so'zi epitet vazifasini bajaradi).

Bunday farqlash amaliy tarjima nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega, chunki metafora va o'xshatishning tarjima strategiyalari bir-biridan farq qilishi mumkin: o'xshatishda qiyoslash ochiq ko'rsatilgani uchun uni maqsad tilda saqlab qolish nisbatan osonroq, metaforada

esa ko‘pincha uni o‘xshatishga aylantirish (metaforani eksplikatsiya qilish) orqaligina tushunarli tarjima yaratish mumkin bo‘ladi. Shu bois o‘xshatishlarni mustaqil tadqiqot ob‘ekti sifatida ajratib o‘rganish nazariy va amaliy jihatdan asoslidir.

O‘tkazilgan nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘xshatish murakkab lingvoslubiy hodisa bo‘lib, u badiiy matnda obraz yaratish, ekspressivlikni ta‘minlash va milliy-madaniy o‘ziga xoslikni ifodalash vazifalarini bajaradi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani o‘xshatishlarning badiiy funksionalligini o‘rganish uchun boy material beradi, chunki muallif obrazlarni yaratishda xalq og‘zaki ijodiga xos an‘anaviy etalonlardan mahorat bilan foydalangan. Ushbu nazariy asos keyingi bosqichda — mazkur o‘xshatishlarning inson tarjimonlari va sun‘iy intellekt tizimlari tomonidan qanday talqin etilishini qiyosiy o‘rganishda tayanch nuqta bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘xshatishlarni tadqiq etishning nazariy ahamiyati ular orqali tilning obrazli-badiiy imkoniyatlarini, xalq tafakkuri va dunyoqarashining til birliklarida qay tarzda aks etishini chuqurroq anglashda namoyon bo‘ladi. Amaliy ahamiyati esa, birinchi navbatda, tarjima nazariyasi va amaliyoti uchun muhim bo‘lib, badiiy tarjima sifatini oshirish, shuningdek, zamonaviy tarjima texnologiyalarini takomillashtirish borasidagi tadqiqotlarga xizmat qiladi. Mazkur tezisda ishlab chiqilgan nazariy-metodologik asos keyingi bosqichda o‘xshatishlarning aynan “O‘tkan kunlar” romani misolida inson va sun‘iy intellekt tarjimalarida qanday talqin etilishini aniq matnlar asosida qiyosiy o‘rganish uchun zamin yaratadi.

References:

1. Mahmudov N. O‘xshatishlar — obrazli tafakkur mahsuli // O‘zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2005.
2. Musaev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. Darslik. — Toshkent: Fan, 2005.
3. Radjapova, I. “Tarjimada badiiy tasvir vositalarining saqlanishi”. Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar, 2026. 3(7), 205-208.
4. Radjapova.I.E “Badiiy tasvir vositalarining sintaktik konstruksiyalarda ifodalanishi: qiyosiy-tipologik yondashuv”. Qo‘qon DPI. Ilmiy Xabarlar Jurnal, vol. 8, no. 7, Aug. 2026, pp. 325-9, <https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i07.050>.
5. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
6. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. — Toshkent: Navro‘z nashriyoti, 2019.
7. Kadiri A. Days Gone By / Translated by Carol Ermakova. — Paris: Nouveau Monde Editions, 2018.
8. Qodiriy A. Bygone Days: O‘tkan Kunlar / Translated by Mark Reese. — Bowker, 2019.